

Samijlo z Nemyrova, nádherný bandita

Jurij Andruchovyč

Samijlo (Samuel) Nemyryč, tento politováníhodně zapomenutý a předčasně pohaslý výhonek na stromu našeho národního banditismu, na sebe upozorňuje především stylem. Styl jeho zločinů se zakládá na absolutní svobodě. Proto dokonce i o nejhrůznějších z jeho vražd a loupeží můžeme směle prohlásit, že byly provedeny s mimořádným estetickým citem a zanechávají dojem svobodné tvorby plné nadšení.

Doposud není život tohoto podolského šlechtice, jenž nejkrásnější část svých pozemských dnů promarnil ve Lvově kolem roku 1610, popsán našimi, beztak záhy popravenými historiografy. Přičemž to, s čím se setkáváme u W. Lozinského v Prawem i Lewem (čili v ukrajinském překladu Šavlí a brkem), je napsáno příliš tendenčně pod polským prizmatem: Nemyryče autor nesnáší již pouze proto, že je to nekatolík a nepolák. Kromě toho, pochází ze stejných Nemyryčů jako budoucí kozácký plukovník Nemyryč Jurko – nelítostný hrdina tažení z let 1648–49, básník, filozof, kacír. (Nemyryčové všeobecně poměrně ochotně přestupovali na ariánství, což je ostatně příznačné v té době nejen pro ně, ale i pro takové starodávné ukrajinské rody jako Potočtí, Vyšnevečtí či Tatomirové.)

Pokud jde o báseň napsanou jakoby o Samijlu Nemyryčovi a jeho jménem publikovanou v knížce Exotičtí ptáci a rostliny Jurijem Andruchovyčem, je třeba podotknout, že autor si nedal práci ani trochu se ponořit do minulosti a vyvodit jistý nejednoznačný, avšak poučný historický typ. Podstatou básně je vlastně nadmíru vyčleněný, z životního kontextu vytržený a hypertrofovaný tzv. „incident s plackami“, který skutečně patří do životopisu našeho hrdiny, jeví se však jinak zcela náhodným a netypickým. Krom toho se Andruchovyč dopustil několika závažných nemístností a lexikálních nepřiměřeností: zvláště žena, jež prodávala na Rynku tyto výše již zmíněné placky a již vskutku znásilnil na stojáka a na veřejnosti náš hrdina tak, že ji zatáhl do dvora domu Kampiánů a přimáčknul ji tváří do kamenné balustrády schodů, přičemž se s úspěchem zbavoval dvanácti čeledínů starého Kampiána a ještě několika pochopů z magistrátu, takže, žena, která podle vyprávění později do konce svých dní děkovala Bohu za takovéto pro ni zajisté nevšední pře kvapení, které jí umožnilo alespoň jednou v životě poznat skutečného muže, tato žena v básni vystupuje kupodivu jako „dívenka“, „děvče“. Očividně pouze proto, aby byl vržen stín prostopášnictví a neřesti na hrdinný a ušlechtilý čin Samijla Nemyryče. Navíc Andruchovyč používá ve své básni taková slova jako „šus“ nebo „debil“, což prozrazuje na prostou a úplnou autorovu neznalost jazykových reálií této znamenité epochy. Považujeme nyní za nevyhnutelné říci veškerou pravdu o této potomkům málo známé vynikající osobnosti a tím zlikvidovat další „bílé místo“ v oceánu naší národní historie a osvobozeneckých snah.

Samijlo Nemyryč se usazuje na Krakovském předměstí Lvova v roce 1610. Datum jeho narození není známo, ale zato přesně víme, že v této době (kdy přijíždí do Lvova) je mu něco přes dvacet let. Skvěle šermuje a jezdí na koni, vkusně se obléká, přičemž drahé látky a sukna kupuje výhradně u benátských a janovských kupců, má v oblíbě chereské, malvaz, dobrou muziku a madeiru. Jeho dům se v krátkém čase stává útlukem originálních vyhnanců ze všech končin Starého světa; jsou to převážně známí psanci a devianti, cirkusoví klauni, vrazi, filosofové, okultisté, věhlasní alchymisté, sodomité, protestanti, vyznavači ohně, liliputi a lupiči. Volný čas ubíhá v hodokvasech, písních a náboženských rozpravách. Téměř denně se Nemyryč doprovázený svojí bandou vydává na pochod po nejvyhlášenějších lvovských vinárnách, kde rád a s chutí žertuje: střílí z muškety po sklenicích a přesýpacích hodinách, hřebíky přibíjí k šenku brady návštěvníků, láme jim ruce, nohy, vysypává zlaté a stříbrné mince z jejich kapes, ukazuje jim svůj holý zadek, rozbíjí okna a zrcadla, topí magistrátního radu Ščepjurského ve štoudvi, kde se vaří káva, a soudce Gołabka – v klozetu, vyráží oči příliš opovážlivým, láme jim žebra, močí jim do piva, nutí pójdat vlastní lejno, hlasitě vyzpěvuje a tančí atd.

Současný čtenář bude zřejmě s jistým nepochopením a možná i s odsouzením přistupovat k těmto projevům životní síly a zdravé duševní energie, proto je na místě zmínit se o tehdejších zvyklostech. Vražda či všeobecně jakékoli násilí nebylo podle tehdy platné Ústavy z roku 1577 považováno za něco příliš zvláštního a protiprávního. Tehdejší právníci se stavěli k prošetřovaným zločinům ani ne tak právnicky jako spíše filozoficky, s velkou dávkou humoru, ironie a křesťanské milosti k delikventům. Vězeňské sazby byly podivuhodně krátkodobé a převážně podmíněné. Takto za vraždu, které se dopustil šlechtic na šlechtici sobě rovném (a šlechtici tehdy tvořili plné tři čtvrtiny veškerého obyvatelstva Res Publiky), náleželo se rok a tři týdny odsedět v hradní věži a zaplatit zároveň dva tisíce zlatých do pokladny, za stejnou vraždu, ale při zadržení vraha „in ricenti“ („přistižení při činu“) – byl trest dvojnásobný: dva roky a šest týdnů a čtyři tisíce peněžní pokuty. (Zadržení „in ricenti“ bylo tedy kupodivu vykládáno jako přitěžující okolnost, čili nebud' hloupý, ale vraždí rozumně, aby nikdo neviděl). Ostatně, žádný proces ve věci vraždy se prostě nemohl konat, pokud rodina poškozeného nedokázala přivléci k soudu jeho mrtvé tělo (což byla zvláštní právní procedura nazvaná „prezentace mrtvoly“). Proto hlavním tématem každého pána, který si zamlouval někoho zabít, bylo současně a důkladně ukrýt tělo zavražděného: svrhnout s kamenem na dno Poltvy, spálit v kuchyňské peci, hluboko zakopat v lese, nasekat na drobounké kousky atd. Mimochodem, v případě se soudcem Gołabkem, kterého Nemyryč, jak již bylo uváděno, utopil v lejně, nebylo soudcovo tělo nalezeno, protože záležitost byla odročena pro nepředložení průkazné podstaty zločinu, tedy soudcovy mrtvoly.

Vraždilo se lehce, mordovalo bezstarostně – tajně, anebo „in ricenti“, na očích veřejnosti, vždyť dokonce i když se odbýval soud a vynášel se rozsudek, tak odsouzený nemusel povinně a poslušně sedět ve věži, ale nejčastěji šel domů nebo s přáteli na víno. Potíž bylo v tom, že soudní a výkonná moc byly odděleny, výkonná moc ostatně stejně nemohla nic vykonávat, jelikož jí vždy zoufale chyběli sami vykonavatelé, tedy ochránci zákona, přičemž téměř každý z obžalovaných přicházel v takové společnosti přátel, příbuzných a sluhů po zuby ozbrojených šavlemi, meči, řetězy, kyji, boxery, halapartnami a palaši, že by se pouze zcela nepřičetný fanatik spravedlnosti, anebo sebevrah opovážil pokusit se násilím jej dostat do vězení – takový pokus by měl bezpochyby smutné následky pro soud a jeho ochránce.

Takže když v červenci roku 1612 dobří známí potkávají Nemyryče v Zamarstynově v krčmě u Makolondry v dobrém rozmaru, se sklenkou cheresu v ruce a s jakousi tlustou špindírou v pravých tureckých punčochách po boku, ten na jejich otázku, a co že tady dělá, odpoví: „He, he, odsedím si tady asi věž, pánové! Zabil jsem zrovinka starého Isakovyče a dostal jsem tři týdny a rok. Marná sláva, musím si to odsedět!“

(Isakovyč – pokřtěný Karaim, handloval falešnými lvovskými koberci, které vydával za perské, protože ve skutečnosti se od perských taky ničím nelišily. Jednou Nemyryč spolu s nejbližšími nezbednými tovaryši Jackem Borodavkou, Genykem Szulermanem a portugalským mouřenínem Joellinhem polapili Isakovyčova syna Zachariju v bordelu „Čtyři cecky“, kde mladý Karaim rozhazoval tatíkovy zisky, násilím jej stáhli s pracovnice bordelu Susanny Valihury a odvěkli do vynnykovského lesa, kde ho svázaného strčili do jeskyně a na vartě nechali poloslepého liliputa Ptušeka. Potom zatelefonovali starému Isakovyčovi

a vymáhali na něm pět tisíc zlatých rakouských denárů, v opačném případě vyhrožovali, že mladého Zacharka rozkouskují na jedenáct rovných dílů, přičemž starému pošlou jeho (synovu) hlavu, žaludek a pohlavní úd. Starý Isakovyč popadl kufr s denáry a spěšně vyrazil směrem k Čertově skále, kde byla domluvena schůzka s Nemyryčem a jeho mužstvem. Mezitím se mladý Isakovyč dokázal vymotat z pout (tohle číslo nejednou viděl u potulných komediantů, a proto je lehce zvládl), omráčil, čili zabil spícího liliputa kamenem a pěšky, minuv les a Haličské předměstí, pospíšil zpátky do bordelu „Čtyři cecky“, jelikož se ještě patřičně nenabažil. Rozmrzelí jeho útekem, Nemyryč a družstvo proděravěli starého Isakovyče jak řešeto, vystřílevoše do něj všech osm zásobníků. Na dovršení všeho objevili v kufru nikoli denáry, ale jenom toлары, které zřejmě starý ve tmě a spěchu vzal omylem místo denárů. Konec této příhody je již čtenáři znám – městský soud a hodokvas Nemyryče s přáteli v Zamarstynově v krčmě u Makolondry.)

V mezidobí mezi zabitím starého Karaima Isakovyče a loupežným přepadením valašské diplomatické mise v čele s bojarem Gheorghiu, která mířila do ležení švédského krále na podzim roku 1615 vezouc cenné listiny ohledně transylvánského dědictví, oddal se Samijlo Nemyryč vědám a umění. V roce 1614 vydává v Drážďanech veršovaný latinský traktát „O mákem kurýrování a povaze konopí“, velmi vysoce ceněný současníky, dnes však, bohužel, nenávratně ztracený. Hodně muzicíroval, jezdil po okolí Lvova na ním vynalezeném předobrazu současného velocipedu, občas lovil a psal polemické listy proti uniatskému biskupovi Ipatiji Potijovi.

Loupežné přepadení valašských poslů bylo patrně nejproslulejší akcí, které se Nemyryč účastnil, pokud nebereme do úvahy výše zmiňovanou historku se znásilněním ženy s plac-kami, která pro Nemyryče skončila vězí. V Černém lese proslulém svou temnotou, jenž tehdy začínal téměř u Haliče a Tysmenyci na východě a rozprostíral se s několika nevýznamnými mýtinami až k Mnichovu na západě, přichystali Nemyryč a jeho přátelé léčku a počíhali si tam na valašskou karavanu a napadnuvši ji slzným plynem docílili toho, že bojaři, zbytek poslů a také ochránci lehli tváří dolů přímo na rozbahněnou podzimní cestu a nehýbali se. Poté naplnili svoje pytle valašskými dukáty, topasy a ametysty a tajnými listinami, jež byly zapečetěny ve zvláštní škatulce z ořechového dřeva inkrustované perletí a slonovinou, strhali z poslů kožešiny a hedvábní, poté Nemyryč a jeho přátelé zmizeli v houštinách Černého lesa. Portugalský mouřenín Joellinho popadl ještě devítiletého pohoniče mul, který se mu děsně zalíbil, ale zanedlouho mu umřel následkem zneužívání. Tajné diplomatické listiny Nemyryč obratně vrátil transylvánskému dvoru, požaduje za ně dvacet tisíc švýcarských franků, ale kníže Rákóczy neprojevil příliš nadšení pro takovéto úmluvy, takže bylo třeba spokojit se s pouhými devíti a půl tisícem.

Do tohoto momentu král a sejm Res Publiky již třikrát vyhlásil Nemyryče psancem (zbaveným občanské cti a urozenosti) a dvakrát – banditou (zbaveným jakýchkoli práv a ochrany ze strany státu a společnosti). Což znamenalo, že kdokoli a kdykoli jej mohl zarmodovat a nenesl by před zákonem žádnou zodpovědnost, ba dokonce, zasloužil by pochvaly Jeho Královské Milosti. Ovšem toužících po takové pochvalě nějak nebylo příliš vidět a Nemyryč si vyzývavě vykračoval po náměstí Rynek ve zlatistém kontuši v doprovodu dokonalých zbojníků Szulermana, Joellinha a studenta Inocence Silvestra Kockého vyloučeného z koleje za onanismus a volnomyšlenkářství (Jacek Borodavka už byl v té době na Siči, kde se zanedlouho stane hetmanem, svrhne Sahajdačného, ovšem zaplatí za to hlavou pod Chotyňem, když přivede jako hetman slavné Vojsko Nyzové Záporožské k téměř úplnému rozpadu).

Naposledy byla nad Nemyryčem vyhlášena klatba za tzv. „případ se zvěřincem“. Tato historie má velmi nevšední a exotickou příchuť. V roce 1616, v květnu–červnu, se na Pohuljance zastavilo potulné bestiárium jistého Michelagniola Romana (pod tímto jménem se skrýval před inkvizicí známý penězokaz a travič Gustav Suppe, mimochodem přistěhovalec z Durynska): čtrnáct klecí se všelijakou indickou zvířenou, totiž lvy, pantery, lemury, noso- a jednorozci, žirafami, antilopami, vodními koni hipomptamy, paviány, zebkami, ježurami, upíry, embryi aj. Každý den, a zvláště v neděli, se nejzámožnější lvovské panstvo scházelo na zelené Pohuljance, kde si bylo možno za poměrně vysoké vstupné prohlédnout celou tu divotvornou faunu, od níž, což je pravda, také pořádně zavánělo. Jednou v neděli Nemyryč a jeho přátelé podnikli bleskový nájezd na bestiárium, pozotevírali v něm všechny klece a vypustili vyhladovělá zvířata na svobodu. Při tom zahynul portugalský mouřenín Joellinho, jehož rozdupal jím vypuštěný nosorožec, s nímž se mouřenín, starý

záletník a zoofil, pokusil dosti neopatrně zaflirtovat. Vyděšení, ledva živí občané „nejvěrnějšího z královských měst Leopolisu“ se rozutíkali a vypuštěná zvířata, poté co některé z nich zahryzla a utišila tak největší hlad, táhla po Leninově (nyní Lyčakovské) ulici dolů, do centra, a zanedlouho zcela okupovala vyliďněné město, hrajíce si v květinových záhonech, vodotrscích a klášterních zahradách a pochutnávající si na náhodných kolemjdoucích. Vlastník zvěřince Michelagnuolo (vlastně Gustav Suppe) šílel žalem, a tu Nemyryč jej požádal o horentní sumu tisíc sicilských dukátů za to, že zvířata znovu vrátí do klecí. Suppe s radostí souhlasil a na místě vyplatil tři sta dukátů závdavku. Následujícího dne bylo celé bestiárium skutečně navraceno do klecí.

S využitím brazilského jedu kurare, koupeného den před tím v lékárně Van der Vandena na Hetmanských valech, Nemyryč a jeho houfec pouspávali všechna monstra přesně mířenými střelami z luků a spící je převezli na Pohuljanku. Toť jedna verze, je však ještě jedna, podle níž se zvířata sama pokorně vrátila do klecí vedena poslušně a mírně hubbou, kterou jim zahrál Nemyryč na zobcové flétně. Ať už tomu bylo jakkoli, Suppe každopádně vyplatil všechny zbylé dukáty Nemyryčovi a téhož dne s celou karavanou spěšně opustil Lvov. Jak se záhy ukázalo, dukáty byly do jednoho falešné a v noci na 22. června Nemyryč a jeho chlapi dohnali věrolomného šejdíře s karavanou na Velké hedvábné cestě, kde posekali všechny do jednoho, a zvířata spolu s klecemi spálili.

Již zmiňovaný lékárník Van der Vanden byl s Nemyryčem v dosti těsném vztahu, jelikož pro něj zhotovoval narkotické odvary a pilulky. Jako hlavní dodavatel opia pro dvůr tureckého padišáha a kokainu pro bagdádského chalífa znal zručný Holand'an velmi dobře všechny druhy narkotik. Na jeho radu Nemyryč přešel na jehlu a píchal si několik let, přičemž povyháněl z domu přátele a kolegyně a stáhl se do ústraní. Po celé dny nevstával z lůžka, viditelně zhubl a jakoby vyschl, žílu si ovšem nabodával bezchybně. Donekonečna se díval na barevná snová mystéria a pročítal nejnovější práci známého saského teologa Abrahama von Aschenbacha „Božské vejce, aneb Nástroje tortur hříšných“, úmyslně předplacenou ze Sorbonny. Poznámky na okrajích této knihy, jeho úvahy a podtržení svědčí o nevšední znalost problematiky a o možném záměru psát polemickou práci.

Ovšem bytostnou příčinou jeho všeobecně melancholického, ba dokonce depresivního stavu byla láska k třináctileté Amálce, dceři městského kata Stefana Neboraky. Poprvé ji Nemyryč spatřil skrz mříže, když si odpykával trest ve věži za „incident s plackami“ známý z básně J. Andruchovyče (mimočodem je zde ovšem třeba autorovi básně přiznat, že mistrovsky popsal stav pokání a výčitek svědomí, jaký tehdy skutečně Nemyryč prožíval). Dívka denně přicházela do tatínkovy katovny poblíž věže – nosila otci teplé obědy v hrnečcích omotaných vlněnými šátky. Jednou předěpla, aby se vyčurala v keřích nedaleko věže. Právě tehdy si jí všiml Nemyryč a okamžitě se zamiloval tak, jako nemiloval ještě nikdy a nikoho. Stěny jeho temnice byly naskrz popsány Amálčiným jménem, kromě toho úlomkem červené cihly namaloval nespočet srdcí probodených střelou, dívčí rty, části těla atp. Tragédie spočívala v tom, že mladá panna Amalija neopětovala jeho lásku.

Když vyšel z věznice, vyznal se jí Nemyryč dopisem, v němž navrhoval, aby se stala jeho zákonnou manželkou. K listu připojil svůj geniální akrosonet „Amalija Neboraka“. Dívka ovšem dosti ostrým způsobem odpověděla, že ji nikdy ani nenapadne vdávat se za takového banditu a prostopášníka, vždyť sama přece pochází z vážené a spořádané rodiny, jejíž důstojnost by značně utrpěla v očích celého Lvova takovým hanebným svazkem, navíc dávno a věrně miluje svého snoubence, řezníkova Pjotrusa za to, že je kučeravý, veselý povahy a jako nikdo umí plnit jelita. Následujícího večera si Samijlo Nemyryč počíhal v Kulpakově na řezníkova Pjotrusa a zmiňovaná jelita z něj vypustil, nepomohlo to ovšem, do konce svých dní chodila Amalija ve smutku zachovávající věrnost snoubenci, a věrna jeho památce zůstala starou pannou po celíčký život.

Docházejí postupně k závěru, že marny jsou všechny snahy a úsilí vylepšit něco v tohlehle pitomém světě, stal se Samijlo Nemyryč nečinným a uzavřeným, trestal sice bohatce a rozdával jejich majetek, takto jej však pouze přerozděloval, což neuchránilo nuzné před nuzotou a hladové před hladem. Ženy se mu vzdávaly často a ochotně, ale ne proto, že jej milovaly pro rozum a srdce, ale proto, že je převážně dokázal uspokojit. Jeho vědecká a umělecká díla nebyla všeobecně srozumitelná současníkům, občas je pálili z nařízení inkvizice nebo moskevského cara. Jeho skvěle provedené umělecké zločiny vyvolávaly pouze další vlnu odsouzení, nepochopení, další pranýřování či klatbu, další výrok soudu a dobu uvěznění, ale nikdy nebyly předmětem seriózního estetického výkladu a důkladné-

ho morálního pozorování, po němž tolik toužil nebohý Samijlo. Musel beze zbytku vypít hořký kalich tragismu všech velikánů: nepřiměřenost času, v němž byl prozřetelností uvržen.

Hořkost Nemyryčova kalichu je však dvojnásobná: nejen čas, ale i místo. Protože byl naneštěstí Ukrajincem a žil na Ukrajině zbavené vlastní státnosti, jurisprudence, vlastních dějin, a konečně, vlastního národního zločineckého podsvětí. V Americe by se mohl stát prezidentem, v Římě – papežem nebo přinejmenším kardinálem, v Anglii – Robinem Hoodem, v Německu – Bismarckem nebo dokonce Goebbelsem. Avšak na Ukrajině dokázal být pouze banditou a pogromistou. Vskutku je svatá pravda v tehdejší polském přísloví: „Na Rusi třeba jezuity zasej, stejně jen zloději vyrostou!“

Samijlo Nemyryč vstoupil do kláštera 18. října 1619 a jako bratr Teodosij tiše dožil v cele Počajevské lavry. Po smrti, která nastala v lednu roku 1632 následkem neznámé noční nemoci, se jeho tělo nerozkládalo a pátého dne, zachovávajíc někdejší pružnost a teplotu, začalo vonět po slézových růžích. Přesto nebyl kanonizován, jelikož nebyl nikde nalezen jeho rodný list. Postupně se přestalo věřit v sám fakt jeho existence.

Níže uvádíme akrosonet Samijla Nemyryče „Amalija Neboraka“ – jediné dílo, které se zachovalo do našich dnů. Jazyková úprava – J. Andruchovyč.

Samijlo Nemyryč
A. N.

O ptáku bezedně mých známo není
andělům božím. Ty krev jsi mi vzala,
Amor mě zklátil. Konejší mě, malá,
v mém srdci trčí hřebík zaražený.
Jaké to štěstí a povražení
táhnout na Lecha, na Tatara.
V okovech nudy touha rozerval
mé srdce, šílím. Hrome, stýská se mi!
Kdyby ses stala šeredou,
starou babicí bez zubů a nosu.
Má běsná zhoubo, zkázo zkázovatá!
Jsi jenom hříšná díra, ve kterou
zamilován jsem skrže hloupý osud.
Na tebe toho tvého tátu – kata!

Přeložil Tomáš Vašut.

Přeloženo z ukrajinského originálu *Samijlo z Nemyrova – prekrasnyj rozbyshaka*,
vyd. Pereval, No. 1, 1991, Ivano-Frankivsk, Ukraina.

Jurij Andruchovyč, ukrajinský básník, romanopisec a esejist, se vedle knihy *Moje Evropa*, kterou společně s polským spisovatelem Andrzejem Stasiukem věnoval střední Evropě, stal známým zejména díky svým románům *Rekreace* (česky: *Rekreace aneb Slavnosti Vzkříšeného Ducha*, 2006), *Moskoviáda aneb hororromán a Perverze*, k nimž nedávno přibýlo *Čtrnáct obručí* a letos vydaný román *Tajemství*. Povídka o Samijlu Nemyryčovi je v Andruchovyčově díle vlastně osamělým pokusem z období přechodu od poezie k románové tvorbě a jako taková zůstává trvale opomíjena. Je to trochu škoda, protože právě v Nemyryčovi autor poprvé představuje prototyp svého hrdiny. A to velmi uceleně a velmi hlasitě, vlastně již v samotném názvu. Nádherný bandita, geniální strůjce estetizovaných zločinů se nám zde předvádí v celé své ztřeštěné kráse. Ta povídka je také velmi nevázaný Andruchovyč. Příběh je stylizován jako nadšený, rádobyvědecký vlastenecký traktát, je osvobozen od zákonitostí románového děje a patřičně hýří situacemi. A když připočteme, že je vše zasazeno přímo do fascinujícího období opožděné haličské renesance a do Lvova, máme tak zřejmě před očima v plném světle bizarní dobu a středověké město, onen andruchovyčovský čas a prostor, jež později najdeme mj.

i v jeho nejslavnějším románu, *Rekreacích*, avšak již pouze v náznaku, jako odlesk pomýjejšího karnevalu.